

ХРОНІКА

ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ КВАСНИЦЯ – ЛІДЕР МІНЕРАЛОГІЧНОЇ КРИСТАЛОГРАФІЇ В УКРАЇНІ (ДО 80-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Восьмого квітня 2022 р. виповнилося 80 років Віктору Миколайовичу Квасниці – знаному в Україні й далеко за її межами мінералогічному кристалографу, доктору геолого-мінералогічних наук, професору, завідувачу відділу проблем алмазонності Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. П. Семененка НАН України (ІГМР), заслуженому діячеві науки і техніки України, почесному президенту Українського мінералогічного товариства (УМТ).

Віктор Квасниця народився 1942 р. у с. Грицеволя Радехівського р-ну Львівської обл. Після закінчення Лопатинської середньої школи (1958) навчався у Бродівському педагогічному училищі на шкільного вчителя.

З серпня 1961 р. почав працювати в школі с. Станіславчик Бродівського р-ну, проте через два місяці його мобілізували до лав радянської армії. Після служби в армії 1964 р. Віктор вступив на геологічний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка. Уже в студентські роки він зацікавився кристалографією і мінералогією: тоді ще молодий доцент кафедри мінералогії (згодом професор і відомий діамантознавець) З. Бартошинський залучив його до вивчення кристаломорфології діамантів.

Після закінчення геологічного факультету за спеціальністю “Геохімія” (1969) Віктор Миколайович навчався в аспірантурі під керівництвом Є. Лазаренка у відділі регіональної і генетичної мінералогії спочатку Інституту геологічних наук, а згодом – Інституту геохімії і фізики мінералів АН УРСР. З 1972 р. працював молодшим науковим співробітником, а 1974 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на тему “Мінералогія і кристаллографія алмазов України”. З 1980 р. В. Квасниця на посаді старшого наукового співробітника відділу генетичної і регіональної мінералогії активно долучився до регіонально-мінералогічних досліджень Криворіжжя, Приазов’я й Карпатського регіону. Протягом 1980–1982 рр. був ученим секретарем Інституту. У 1990 р. його призначено завідувачем лабораторії електронної мікроскопії відділу проблем алмазонності, а з 1996 р. й до нині він є керівником цього відділу. У 2008 р. В. Квасниці присвоєно вчене звання професора.

Наукова діяльність Віктора Миколайовича надзвичайно багатогранна. Проте найвагоміші досягнення пов’язані з дослідженнями діаманта, які він розпочав ще в студентські роки. Під керівництвом відомого дослідника якутських діамантів З. Бартошинського молодий учений вивчав кристаломорфологію та деякі фізичні властивості природних діамантів. І особливе ставлення до цього мінералу Віктор Миколайович проніс через усю свою наукову діяльність. Глибокі прецизійні дослідження діаманта і його мінералів-супутників із кімберлітів дали змогу отримати новітню наукову і практичну інформацію, яка стала підґрунтям докторської дисертації на тему “Типоморфізм мікрокрис-

таллов алмаза”, яку В. Квасниця захистив у формі наукової доповіді 1992 р. У ній учений усебічно висвітлив питання типоморфізму діаманта на підставі результатів дослідження його мікрочастин із кімберлітів, лампроїтів, ксенолітів мантіїних порід, метаморфічних порід, імпактитів, залізистих метеоритів тощо.

Неперевершеним є внесок Віктора Миколайовича у вивчення дрібних діамантів, які виявлено в різних регіонах України. Його систематичні публікації з цієї проблеми в провідних наукових журналах України і світу вражають величезним фактичним матеріалом, скрупульозністю досліджень і глибиною зроблених висновків. Зокрема, схарактеризовано розподіл спектральних типів за фізичною класифікацією, азотні й інші домішково-структурні центри в діамантах з різних розсипищ, ступінь досконалості структури їхніх кристалів, ізотопний склад вуглецю й гелію, мінеральні включення, описано імпактні діаманти з неогенового Самотканського розсипища в Середньому Придніпров’ї, нано- й мікроморфологію та анатомію кристалів імпактного діаманта Білилівської (Західної) астроблеми, запропоновано палеотемпературні, петрологічні й мінералогічні критерії діамантоносності Українського щита, проаналізовано можливі перспективи використання дрібних діамантів з неогенових пісків України в різних високотехнологічних галузях. Також схарактеризовано особливості морфології кристалів так званих CVD-діамантів (це діаманти, вирощені в лабораторії за допомогою процесу хімічного осадження з парової фази).

Важливими є дві підсумкові публікації В. Квасниці: “Очерк кристалломорфології природних алмазов” (2013) і “Діаманти України: здобутки і завдання” (2021). Зокрема, проаналізовано результати вивчення діамантів України за весь період досліджень, зроблено фундаментальні висновки щодо виділених геолого-генетичних типів діаманта, їхнього поширення, вікової залежності діамантовмісних порід і особливостей діамантів із протерозойських і неогенових теригенних відкладів. Доведено полігенність діамантів України й різноманітність їхніх корінних джерел. Запропоновано напрями майбутніх досліджень українських діамантів.

Віктор Миколайович приділяє особливу увагу вивченню мінералів-супутників діаманта. Зокрема, детально досліджено кристаломорфологію піропу, хромшпінелідів і хромдіопсиду як мінералів-супутників мантіїного діаманта з кімберлітів Якутії й Біломор’я. Вивчено морфологію мінеральних включень у кристалах діаманта (гранати, хромшпінеліди, олівін, ортопіроксен). Цікаву генетичну інформацію одержано за флюїдними включеннями в кімберлітовому цирконі, парагенному з діамантом. Виявлено, що середовище його кристалізації мало різний склад – від сольового розплаву до збагаченого водою флюїду; згідно з геохімічними даними, воно найбільше відповідає рідкій фазі астеносферної зони Землі (Возняк, Квасниця, Вірт, 2005, 2006). Досліджено морфологію, анатомію, хімічний склад і мінеральні включення в кристалах циркону з протерозойських алмазонасних пісковиків і конгломератів Білорівницької структури (Волинський мегаблок Українського щита).

Під час кристаліграфічних досліджень різних мінералів В. Квасниця залучає гоніометричні вимірювання й електронну мікроскопію, для вивчення фізичних властивостей, хімічного складу (включно з ізотопією), генезису діамантів застосовує всі можливі новітні методи дослідження мінеральної речовини.

Вражають виконані Віктором Миколайовичем дослідження самородного золота з родовищ різного формаційно-генетичного типу. Учений розробив морфогенетичну класифікацію видимого золота (1999), згідно з якою виділено такі його морфологічні різновиди: ідіоморфні форми – багатогранники й інші зростки, дендритні утворення;

ксеноморфні форми – дртоподібні, пливчасті, пластинчасті, грудкоподібні, прожилкові утворення; гемідіоморфні форми, а також форми заповнення, проростання й кулясті утворення. Схарактеризовано особливості золота з найвідоміших родовищ і рудопроявів України та генетичні ознаки, які можна використовувати для прогнозування й оцінювання золоторудних об'єктів.

Президент УМТ В. Квасниця вручає О. Цабан Лазаренківську премію для молодих учених і студентів на міжнародній конференції, присвяченій 140-річчю кафедри мінералогії Львівського університету. Шацьк, 2004.

Ученому належать дослідження самородного срібла з міденосних трапових формацій венду Волині, графіту з родовищ і рудопроявів Українського шита, молібденіту із майже ста проявів його мінералізації на шиті, баделейту Приазов'я, керченіту із залізних руд Керченського басейну та прикарпатського сингеніту (калушиту). Вивчено кристаломорфологію закарпатського волніну і граутиту з Заваллівського родовища графіту, а також своєрідні кристали вюртциту-сфалериту Мужієвського золото-поліметалевого родовища: у їхніх стовпчастих виділеннях поєднані форми росту вюртциту і сфалериту (призматичні й пірамідальні кристали вюртциту зі сфалеритовими головками тетраедра, куба).

У статті “Кристаломорфологія мінералів України (на межі тисячоліть): підсумки, проблеми, завдання” (Квасниця, Павлишин, 2000) наведено стислий огляд кристаломорфологічних досліджень в Україні, схарактеризовано їхній стан на прикладі окремих мінералів за певними класами, акцентовано увагу на теоретичному і практичному значенні результатів подібних досліджень, намічено завдання на майбутнє. Віктор Миколайович – співавтор узагальнювальної праці “Нарис мінералогічної кристалографії самородних металів України” (2012).

Віктор Квасниця – автор і співавтор майже 400 наукових і науково-популярних праць з мінералогії й кристалографії, серед яких 17 монографій. Це, зокрема, колективні праці регіонально-мінералогічного спрямування: “Мінералогія Криворожського басейна” (отв. ред. Е. К. Лазаренко, 1977); “Мінерали України. Краткий справочник”

(отв. ред. Н. П. Щербак, 1990); “Типоморфизм минералов полиметаллических и ртутных месторождений Закарпатья” (Зацеха, Квасница, Галий, Матковский, 1984); “Минералогия Приазовья” (отв. ред. Е. К. Лазаренко, 1981); “Минералы Украинских Карпат. Простые вещества, теллуриды и сульфиды” (гл. ред. Н. П. Щербак, 1990); “Минералы Украинских Карпат. Оксиды, гидроксиды, йодиды и фториды” (гл. ред. Н. П. Щербак, 1995); “Minerals of the Carpathians” (Ed. by S. Szakáll, 2002); “Мінерали Українських Карпат. Силікати” (гол. ред. О. Матковський, 2011); праці, присвячені діаманту: “Мелкие алмазы” (1983); “Типоморфизм алмаза и его минералов-спутников из кимберлитов” (соавт. А. Д. Харьков, А. Ф. Сафронов, Н. Н. Зинчук, 1989); “Кристалломорфология алмазов из кимберлитов” (соавтор З. В. Бартошинский, 1992); “Ударно-метаморфогенные минералы углерода” (соавт. А. А. Вальтер, Г. К. Еременко, Ю. А. Полканов, 1992); “Типоморфизм микрокристаллов алмаза” (соавт. Н. Н. Зинчук, В. И. Коптиль, 1999); науково-популярні видання: “Природные кристаллы Украины” (соавт. В. И. Павлишин, О. И. Матковский, 1990); “Многоликий алмаз” (соавт. А. Д. Харьков, Б. С. Панов, 1993); “Природа алмаза” (соавт. А. Д. Харьков, Н. Н. Зинчук, 1994); “Самородное золото Украины” (співавтор І. К. Латиш, 1996).

Віктор Квасниця (четвертий праворуч) серед випускників геологічного факультету 1969 р. на кафедрі мінералогії, грудень 2007 р.

Організаторська діяльність В. Квасниці особливо активізувалася після обрання його президентом УМТ на Шостому з'їзді товариства (2001). За його президентства відбулося три з'їзди УМТ – Сьомий (2006), Восьмий (2011) і Дев'ятий (2017), які фактично стали підсумковими науковими форумами, присвяченими актуальним проблемам, здобуткам і перспективам мінералогії в Україні. Усе це детально проаналізовано у звітах В. Квасниці, опублікованих у “Записках Українського мінералогічного товариства” – новому періодичному виданні мінералогічного спрямування, яке було засновано 2004 р. з ініціативи Віктора Миколайовича. Науковець був головним редактором цього журналу до 2017 р. Так само за участю В. Квасниці започатковано випуск тематичних настінних календарів-плакатів зі світлинами мінералів з різних регіонів України, а календар на 2013 р. був присвячений 100-річчю від дня народження акад. Є. Лазаренка; до цієї дати УМТ разом з ДП “Укрпошта” ініціювало випуск поштових конвертів з зображенням Є. Лазаренка.

За часів президентства В. Квасниці тіснішими стали зв'язки УМТ з Австрійським, Польським і Румунським мінералогічними та Словацьким і Угорським геологічними товариствами. У 2012 р. Віктор Миколайович брав участь в організації й проведенні міжнародної наукової конференції “Моделі утворення алмазу і його корінних джерел. Перспективи алмазозносності Українського щита і суміжних територій”.

Активну діяльність В. Квасниця провадить у межах Карпато-Балканської геологічної асоціації (КБГА). Він член національної комісії КБГА, тривалий час був ученим секретарем постійної Комісії мінералогії і геохімії КБГА, згодом очолив цю Комісію та національну підкомісію мінералогії, брав участь у засіданні Комісії мінералогії і геохімії, яке відбулося 1987 р. в Будапешті (Угорщина). Віктор Миколайович – один з організаторів і учасників першої виставки “Мінерали України” на XV міжнародній виставці-ярмарку мінералів у Мішкольці (Угорщина, 1997). Він підготував і опублікував угорською мовою буклет про мінерали України, який вручали всім учасникам виставки-ярмарку, в університеті Мішкольца виступив з доповіддю про самородне золото України.

Віктор Квасниця – член редакційних колегій “Мінералогічного журналу” і “Мінералогічного збірника”, член спеціалізованої вченої ради з захисту докторських і кандидатських дисертацій в ІГМР імені М. П. Семененка НАН України. За його керівництва захищено шість кандидатських дисертацій, що стало підставою для присвоєння йому вченого звання професора.

Наукові та організаційні здобутки В. Квасниці високо оцінила геологічна громадськість. У 1983 р. його нагороджено медаллю “У пам'ять 1500-річчя Києва”. У 1992 р. за науково-популярну книгу “Природные кристаллы Украины” він удостоєний диплома Всесоюзного мінералогічного товариства (за найкращу науково-популярну книгу 1990 р.). Його нагороджено знаком Міністерства освіти і науки України “За наукові досягнення” (2008), почесною грамотою Президії НАН України за багаторічну плідну наукову, науково-організаторську і громадську діяльність, підготовку наукових кадрів та вагомі творчі здобутки (2011), медаллю імені академіка Є. К. Лазаренка “За внесок у мінералогію” та нагрудним знаком НАН України “За професійні здобутки” (2012). У 2016 р. він удостоєний почесного звання “Заслужений діяч науки і техніки України”, 2017 р. його обрано почесним президентом УМТ, 2018 р. – нагороджено Почесною ювілейною грамотою Президії НАН України.

У Віктора Миколайовича чудова родина. Разом з дружиною Тамарою Шемякіною, теж випускницею геологічного факультету Львівського університету, вони гідно виховали двох доньок. Зокрема, Ірина Квасниця пішла шляхом батька – стала кандидатом геологічних наук, доцентом кафедри мінералогії, петрографії і геохімії Інституту геології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Редакційна колегія “Мінералогічного збірника”, колеги і друзі щиро вітають Віктора Миколайовича з ювілеєм, зичать йому міцного здоров'я, мирного неба, здійснення всіх планів і задумів.

*Орест Матковський, Сергій Бекеша, Євгенія Сливко,
редколегія “Мінералогічного збірника”*